

ПЕРЕДМОВА

З поданих у цій книжці оповідань Ів. Нечуя-Левицького, перші два виявляють вплив економічних факторів на індивідуальну долю людини. Бажання людини так чи інакше влаштувати своє життя раз-у-раз натрапляє на зовнішні перепони, що з них економічні, звичайно, стоять на першому місці. З цієї сутички виникає конфлікт між особою та оточенням, що й стає за тему художнього твору.

У власницькій громаді людина страшенно обмежена що-до здійснення своїх бажань; можливості виявитись у неї аж надто мізерні. Кожен порух людини в цій громаді зв'язаний з матеріальним питанням. Саме економічні умови на 99% сковують у власницькому суспільстві людську волю. Навряд чи й можна отаку скуту людину цілком людиною назвати. Очевидно, вона варта буде цього ім'я тільки тоді, коли розвиток її не залежатиме від справ їжі та одєжі.

Одне з найскладніших і найболючіших питань з цього погляду єсть шлюб. З одного боку виступає кохання, з другого—ота їжа та одєжа, бо подружжя не тільки саме мусить проіснувати, а й виховати тих дітей, що від шлюбу підуть. Матеріальні й похідні з них умови становлять основну причину всіх «нешасних-коханнів», таких корисних письменникам, і призводять до обернення шлюбу в певну матеріальну угоду. Те, що не мусило-б, теоретично, нічого важити, виходить у власницькій громаді на перший план.

Історія Лукини та Уласа з невеличкої повісти «Пропаші» і єсть ілюстрація до цього, всім відомого,

нудного закону. Бідна Лукина та не менше бідний Улас покохалися мало не з першого погляду. Але на шляху до здійснення цього почуття в шлюб, стоїть перешкодою їхнє убозтво. Не маючи «поля», отже засуджені на вічне наймитування, вони навряд чи були-б щасливі, коли-б навіть побралися наперекір всьому й усім. Сварка й бійка, неминучий наслідок дошкульних злиднів, безжально обернули-б їхнє «світле» кохання в «темну» ненависть. Лукина, жінка, що жила, живе і, треба сподіватися, надалі житиме передусім почуттям, зовсім на це не зважає. Відомо, що чуття допомагає бачити майбутнє так, як цього бажається. Але Улас, чоловік, раціоналіст, мовляв,—міркує инакше: кохання гарне, та добробут кращий. Він бере шлюб з калікуватою й хоровитою Гапкою, яка зате одиначка в свого батька, що має і хату добру, і город, і «поле». Що робити Лукині, як не віддатися за заможного удівця Хавруся з четверком діток, що вже й раніше лицявся до неї? Те, що Влас робить із здорового розуму, в Лукини обергається до певної міри в помсту. Але наслідки в обох разях однакові—життя обох їх розбите, обоє вони «пропащі». Добробут, каже автор, не може заступити кохання. Так само легко можна показати й другу частину цієї формули—кохання теж не може заступити добробуту. Саме з «нужди» і вмерла Панасова Одарка з оповідання «Рибалка Панас Круть».

Але смерть Одарчина становить тільки останній вислід із тиску економічних обставин на долю, колись енергійного, талановитого парубка Панаса Крутя, що виступає перед нами вже сивим-меланхолійним цідом. Він поклав величезні зусилля в боротьбі за той мінімальний матеріяльний добробут, що без нього людина не може навіть фізично розвиватися. Людина дібна, він перебрав кілька ремесств у цій напруженій боротьбі і програв справу на всіх ділянках. Не маючи

того-ж самого «поля», він мусив стати ремісником але відразу-ж потрапив у лабеті торговельного капіталу, репрезентованого в містечку «жидом»-шинкарем. У цій сутичці не тільки наперед визначено долю ремісника, а й ставлення його до того, в чий особі торговельний капітал в даному разі втілюється.

Історичні умови довго тримали український народ на хліборобській стадії його розвитку, обернувши його в своєрідну «селянську націю» і даючи тим самим змогу іншим націям захопити командні, економічні й культурні висоти. В цьому захопленні висот євреям припала що-до українського села дрібна і невдячна роля—бути посередником між великим капіталом і дрібним продуцентом. Сами погноблені, вони на селі здавалися найбільшими гнобителями. Виснажені великим міським капіталістом, живучи в бруді, годуючись цибулею та черствим хлібом, вони в очах селянина тим часом були найбільшими руїниками його життя. І виходило так, що до великого пана,—центру й пружини експлоатаційної системи,—селянин ставився з рабською побожністю, відповідно до віддалення, а на дрібних гвинтиках, що торкались його безпосередньо, він концентрував увесь свій протест проти системи погноблення, обертаючи при тому економічні стосунки в зрозуміліші національні та релігійні. І сама історична в українських умовах назва членів нації «жид», через цю економічну ворожнечу, набула ненависного змісту, зробилася образливим символом крамарства та облуди й стала нестерпучою для самого єврейства.

І далі, коли українець, сам бажаючи крамарювати, натрапляв на конкурентів-євреїв з високою, виробленою вже торговельною технікою, то це теж не могло сприяти зменшенню цієї ворожнечі. Бачучи, як артистично вміє «жид» торгувати, селянин, уперше виступаючи в ролі крамаря, не міг почувати до кон-

курента аж нічого приемного; і горе тій нації, що до неї щасливий конкурент мав нещастя належати! Панас Круть, везучи додому свої неспродані шапки, тим часом як «жид» розпродав усенькі, хоч і розважав себе високо-моральними думками, що він, мовляв, хотів торгувати по-правді, а не міг протє сховати свою заздрість до переможника й не визнати свою неправність: «до того, бач, треба, при звичаїтись—одразу не потрапиш...»

Примусово сплативши панові своїми кожухами чинш, Панас Круть, остаточно «звільнившись» від власности й утративши дружину, вкидається в глибоку меланхолію. Здорова, міцна натура його схитнута й підтята. І він, такий життєрадісний колись, тікає від «лихих людей» до спокійної, ясної природи, де немає ні відсотків, ні чиншів, і стає переконаним, ідейним рибалкою. Для життя він теж «пропащий».

Дальше оповідання—«Невинна»—прилягає своєю темою до відомих «бабів» нашого автора—Параски й Палажки, а останнє єсть сатира на «святе» чернече життя. Оповідання це, як і завсіди в Левицького, має в основі реальний факт, і киянам не важко вгадати в монастирі, де хитрий Копронідос «закинув свої мережі», саме Михайлівський монастир. Можна бути також певним, що й удачу ченців Левицький малював з «натури»—він взагалі не любив щось вигадувати в своїх творах. Сам походженням духовного роду й людина релігійна, Левицький, викриваючи моральний занепад чернецтва, не мав, звичайно, на увазі дискредитувати релігію взагалі. Але така вже доля літературного твору, що, буди написаний, він стає незалежний від намірів автора, і часто промовляє більше, ніж хотів-би його творець.

В. П.